

2007-12-05

Miljöenheten
Lena Niemi

Programrådsmöte nr 17 2007-11-07

Ledamöter:

Nils Andersen, GRO	Ulf Lindberg, RAÄ
Lena Ansebo, NGB	Arnulf Merker, SLU
Torbjörn Ebenhard, CBM	Maria Nyman-Nilsson, Museerna
Jan Gustavsson, Jordbruksverket	Göran Svanfeldt, FOR
Lena Gårder, Bergianska trädgården	Jan Svensson, Formas
Peter Hertelius, Sida	

Samordnare:

Eva Jansson, CBM
Jens Weibull, CBM

Sekreterare:

Lena Niemi, Jordbruksverket

Representanter för NV, SPS, växtförädlarna och LRF saknades på mötet.

Inledning

Jan Gustavsson hälsade välkommen till mötet och gav ordet till Jan Svensson för en presentation av Formas som stod som värd för mötet denna gång.

Jan Svensson berättade tillsammans med Sara Österman och Margareta Bergman att forskningsrådet Formas stödjer grundforskning och behovsstyrd forskning inom områdena miljö, areella näringar och samhällsbyggande. I dessa ingår t.ex. biologisk mångfald, terrester ekologi och naturvård, jordbruks- och trädgårdsforskning och växtbiologisk forskning. Man stödjer inte utvecklingsprojekt. Formas arbetar bland annat för en ekologiskt hållbar utveckling, tvärvetenskaplig forskning och internationellt forskningssamarbete. Förutom den stora utlysningen som avslutas i maj har man också strategiska satsningar som kan utlysas och beslutas när som helst under året.

Tillsammans med Stiftelsen Lantbruksforskning finansierar Formas även projekt inom växtförädling, trädgård och ekologisk produktion.

Formas har, i sitt inspel till den nya forskningspropositionen som kommer att färdigställas under 2008, uppmärksammat den negativa utveckling som sker inom svensk växtförädling.

Efter Formas presentation fastställdes dagordningen. Maria Nyman-Nilsson som efterträder Else-Marie Strese som representant för friluftsmuseerna samt Lena

Ansebo som kommer att ersätta Katarina Wedelsbäck Bladh från NGB då hon slutar sin tjänst vid årsskiftet hälsades välkomna in i programrådet.

Minnesanteckningarna från förra mötet

Under förra mötet informerade Jordbruksverket om Kommissionens direktiv om bevarandesorter. Det sades att beslut gällande lantbrukssorter tagits och det antydde att beslut om köksväxter skulle tas i maj i år. Omröstning gällande lantbruksväxter skedde i april i år men sedan har inte kommissionen antagit förslaget. Detta har inneburit en låsning för alla andra sortgrupper och inga beslut har tagits. Istället kommer kommissionen med ett reviderat förslag i början på november där det enligt uppgift ska finnas lättnader i vissa restriktioner. När väl detta är beslutat förväntas det dock bli lättare att få igenom övriga sortgrupper (köksväxter, amatörsorter och ”ängsfröblandningar”).

Inga ytterligare kommentarer framfördes angående minnesanteckningarna. Dessa lades därmed till handlingarna.

Information från Jordbruksverket

Växtgenetiska fördraget och SMTA

Jordbruksverket har på uppdrag av regeringen analyserat konsekvenserna av genomförandet av det växtgenetiska fördraget. Särskilda hänsyn har tagits till det multilaterala systemet för ett förenklat tillträde till de växtgenetiska resurserna och det standardavtal för materialöverföring som antagits av fördragets styrande organ. Rapportens slutsatser redovisas här i korthet.

Det multilaterala systemets syfte är att förenkla tillträde dvs göra det lättare att få tag på växtgenetiska resurser samt säkerställa att den nytta som kan uppstå vid användandet av dem fördelas rättvist. Nyttan kan bestå i bl a information, kunskap, tekniköverföring, forskningssamarbete men också monetär vinstdelning vid kommersialisering som innebär att andras tillträde till resursen begränsas.

Systemet omfattar material som står under avtalsländernas förvaltning och kontroll och som är offentligt tillgängligt. Detta innebär för Sveriges del t ex genbanker, universitet, botaniska trädgårdar, friluftsmuseer med offentliga samlingar. Systemet omfattar även material som bevaras av internationella forskningsinstitut. Material som är under utveckling omfattas ej. Sådant material kontrolleras av förädlaren tills det är färdigutvecklat. Kommuner och landsting har egen självbestämmanderätt enligt lagen (regeringsformen) och äger sina resurser själva. Deras resurser kan därmed inte anses stå under statlig förvaltning och kontroll. Enligt fördraget ska dock alla innehavare av resurser som står utanför statens förvaltning och kontroll uppmuntras att införliva dessa i systemet.

Förenklat tillträde gäller bara för material som ska användas till forskning, förädling eller utbildning inom livsmedels- och jordbrukssektorn. Om det ska användas för att utveckla läkemedel, kemikalier eller andra produkter omfattas det inte av systemet. Ska materialet användas för att t ex framställa bioenergi eller utsäde omfattas det därmed inte.

För att underlätta överföringen av material ska ett standardavtal, sMTA, användas. Avtalet är ett vanligt civilrättsligt avtal som reglerar givarens och mottagarens rättigheter och skyldigheter. Om mottagaren lämnar materialet vidare ska ett nytt avtal följa med. Trots att det egentligen inte skulle behövas vid överföring mellan myndigheter rekommenderar vi att det ändå används eftersom vissa punkter, som t.ex. betalning, bara regleras i avtalet. Avtalet behöver inte användas vid överföring av material utanför systemet.

Mottagaren av material som omfattas av systemet får inte på något vis begränsa tillgängligheten till materialet eller dess genetiska delar, i den form det mottogs. Om förenklat tillträde förhindras ska detta kompenseras genom att delar av uppkommen vinst kommer ursprungslandet till godo.

Det enda sätt som tillgängligheten kan begränsas är genom patent. Patent hindrar inte att den skyddade produkten används men hindrar fortsatt förädling.

Växtförädlarrätt hindrar inte fortsatt förädling och forskning och föranleder ingen betalning.

För att statliga myndigheter ska vara bundna av avtalet och för att enskilda ska kunna åberopa det måste det till en författningsreglering. Jordbruksverket förordar en förordning.

Rapporten ligger nu hos regeringen som avgör hur man på lämpligaste sätt arbetar vidare med frågan.

Jordbruksverkets fördjupade utvärdering

Inför regeringens fördjupade utvärdering av miljömålssystemet 2009, har Jordbruksverket och övriga miljömålsansvariga myndigheter fått uppgiften att se över och föreslå delmål, åtgärder och styrmedel som krävs för att miljömålen ska kunna nås. I miljö kvalitetsmålet Ett rikt odlingslandskap finns ett delmål 4 som hanterar växtgenetiska resurser. Delmålet utgår år 2010 och det behövs därför en ny formulering som avser vidareutveckling av programmet. I den nya formuleringen bör den delen av POM som avser livsmedelssäkerhet och ett uthålligt jordbruk uppmärksammas mer.

Förslag till nytt delmål är:

Senast 2015 ska den värdefulla odlade mångfalden bevaras på ett långsiktigt hållbart sätt.

Detta innebär att

- Bevarandesystem för alla växtgrupper ska finnas och materialet ska vara lätt tillgängligt för nyttjande.
- Kriterier för vad som är långsiktigt bevarandevärt ska vara fastlagda.
- Bevarandet ska ske med tanke på långsiktigt hållbart nyttjande.
- Dokumentation och information om materialet ska finnas och vara lättillgänglig.
- Det biologiska kulturarv som materialet utgör ska levandegöras.

FoU-ansökningar

En lista med inkomna ansökningar delades ut. I likhet med förra året önskar Jordbruksverket få programrådets synpunkter på ansökningarna. Ett bedömningsformulär och ansökningarna kommer att skickas ut till representanterna. Bedömningarna ska skickas in till Jordbruksverket sista veckan i november.

Verksamhetsberättelsen för POM

Verksamhetsberättelsen för 2006 är äntligen klar och kommer förhoppningsvis att komma från tryckeriet vid månadsskiftet november-december.

Varje år har ett kapitel i rapporten vikts för ett speciellt ämne och temaavsnittet i nästa verksamhetsberättelse föreslogs behandla forskningen inom området. Programrådet stödde den idén och Formas och SLU kommer att bidra med innehållet till detta avsnitt.

Förutom detta bidrar samtliga aktörer i vanlig ordning med en redogörelse för sina aktiviteter under året. Redogörelserna ska vara hos Jordbruksverket innan utgången av maj månad.

Förslag på organisation av genbank för vegetativt förökat material

Samordnarna sammanfattade work-shopen som genomfördes i oktober och som på ett mycket konstruktivt sätt behandlade de centrala frågorna gällande:

- genbankens omfattning och placering
- materialets sundhetsstatus
- hur uppdraget att inrätta en genbank bör ske och till vem uppdraget bör lämnas
- dokumentation av materialet

Diskussionerna som fördes under work-shopen resulterade i ett antal gemensamt överenskomna ståndpunkter som finns sammanfattade i ett dokument som delades ut till programrådets ledamöter under mötet (bilaga 1). Förslaget är att SLU tilldelas uppdraget att organisera en Nationell genbank bestående av en central samling med placering i Alnarp och ett antal lokala klonarkiv spridda över landet. I den centrala samlingen ska det även finnas möjlighet till skyddad odling av vissa utvalda växtgrupper. Den Nationella genbanken bör kunna tas i bruk senast 2011 och tiden fram till dess kommer att användas till att utvärdera och konkretisera tekniker för bevarande av de växtsorter som bedömts vara värda att bevara i genbanken. Efter diskussion enades programrådet om att man bör arbeta vidare enligt det förslag som föreligger. Om ytterligare synpunkter finns kan de lämnas till samordnarna.

Jordbruksverket påpekade att innan arbetet fortsätter måste ledningen både hos Jordbruksverket och SLU informeras om förslaget. Hos Jordbruksverket antas detta kunna ske i slutet av november eller början av december. Då det blivit förankrat i ledningen kan man gå vidare med att utforma en skrivelse till regeringen där Jordbruksverket föreslår att SLU får uppdraget att inrätta den Nationella genbanken för vegetativt förökat material.

Den rådande uppfattningen i programrådet är att CBM bör tilldelas ansvaret för den Nationella genbanken men hur uppdraget hanteras då det väl givits till SLU får man lösa internt, det kan inte styras i detalj i uppdraget. CBM har hittills haft ansvaret för POM och det finns ingen anledning att tro att SLU skulle vilja ändra på det.

Information från samordnarna

Projektledaren för rosuppropet, Rune Bengtsson, slutar vi årsskiftet. Tjänsten är utlyst och en ny person hoppas kunna anställas under hösten för att denne ska kunna gå parallellt med Rune fram till årsskiftet.

Inventeringsprojekten får in mycket material som planteras för karakterisering och utvärdering i mellanlager.

Nya skrifter är på gång. Bland dessa finns en ny POM-broschyr (inklusive en engelsk version), en trädgårdshistorisk skrift och en slutredovisning av fröuppropet som bland annat beskriver vilket material som kommit in, hur det hanterats och var det finns nu.

Det informationsmaterial som hittills producerats har visat sig vara viktigt och är mycket väl använda pengar. De botaniska trädgårdarna har t.ex. upplevt ett mycket stort intresse för broschyren om äppleklonarkiven och vill gärna ha mer material av den sorten.

Hemsidans besöksfrekvens har ökat sedan man införde ”Veckans växt”. På hemsidan publiceras även rapporter från olika konferenser och andra händelser. Även externa bidrag mottages och programmets aktörer uppmanas att bidra med evenemang till kalendarier eller korta artiklar.

Budget 2008

Inventeringen är inne i en intensiv fas och även nästa år går största delen av budgeten dit och fördelas över de olika uppopen. Av inventeringsbudgeten är större delen löner.

Inventerarutbildningen kommer att ändra karaktär. Det kommer att bli mer uppföljning och identifiering av olika växter. Nästan 500 inventerare är utbildade och dessa har till största delen jobbat ideellt med ersättning enbart för resor. Återträffar för inventerare och projektledarmöten kommer att behövas för uppföljning och planering.

Bevarandet består av två stora poster. Det är frukt och bär och virusrensning samt klonarkiven.

Till FoU avsätts 1 miljon kr.

Internationellt arbete kommer att fokusera på nordiskt samarbete och vad som kommer att hända inom de nordiska nationella programmen.

Totalt sett är budgeten större än de 8,5 miljoner kr Jordbruksverket får för POMs verksamhet vilket måste lösas.

Jordbruksverket påpekar att denna budget inte utgör helheten av vad programmet kostar eftersom aktörernas budget inte hanteras av POM. Övriga verksamheter inom nätverket bekostar sina aktiviteter själva.

Programrådet accepterar budgeten för 2008.

Utvärdering av programmet

En extern utvärderingen av programmet har genomförts. Utvärderingen skulle ge svar på frågorna:

- Leder åtgärderna mot målen i programmet?
- Har medlen använts effektivt?
- Fungerar samordning, programråd och ansvarsfördelning så som var tänkt?
- Är nätverksstrukturen begriplig?
- Hur stor del av insatserna i programmet görs ideellt?
- Har inventeringsstrategin fungerat?
- Har POM och inventeringen blivit mer känd av allmänheten?

Utvärderarens rapport har gått ut till programrådets ledamöter på remiss och en sammanställning av inkomna remissvar skickades ut i slutet på september.

Av rapporten framgår att de flesta synpunkterna på hur verksamheten inom programmet i stort har organiserats är positiva. Dock hade en ökad tydlighet i hur olika roller kommer till uttryck varit önskvärd. Det upplevs som svårt att samtidigt som man är referensgrupp till SJV/samordnarna i arbetet med verksamheter finansierade av POM även vara del av ett nätverk för informationsutbyte inom rikets samlade verksamhet kring växtgenetiska resurser. Några anser att SJV oftare bör ta ställning på ett tydligt sätt i frågor som tenderar att dra ut på tiden.

Programrådet upplevs inte alltid som ett nätverk för de frågor som ligger i aktörernas fokus. Flera aktörer menar att POM huvudsakligen sysslar med det levande kulturarvet vilket anses som mindre betydelsefullt och med liten relevans för den egna verksamheten.

Man är nöjda med hur inventeringen förlöpt men för rosor och träd och buskar riskerar man att inte hinna klart till 2010.

Informationen i nätverket och inom programrådet kan förbättras, delvis genom ett ökat engagemang i programrådet från vissa aktörer.

Ett starkare engagemang från aktörer som representerar växtförädlingen behövs, liksom ökade resurser för forskning.

Utvärderarens anser att fokuseringen på bevarande och att levandegöra det biologiska kulturarvet har varit framgångsrik. Resurserna har använts väl och i linje med den fokusering som valts. Den utåtriktade informationen har skötts på ett utmärkt sätt.

Förutsättningar för att uppnå vissa av målen saknas dock och därför behöver POM kompletteras så att verksamheten inom nyttjandet av växtgenetiska resurser kan förstärkas. Aktörer som vill ha en kommersiell utveckling av resurserna genom växtförädling har tappat engagemanget. Trädgårdsnäringen ser bättre möjligheter att kommersiellt utnyttja materialet och har ett starkare engagemang.

Ett nätverk förutsätter ett starkt engagemang. Nätverkets struktur bör därför förändras så att LRF, Sida och växtförädlingen/forskningen kan öka sitt engagemang. Utvärderaren föreslår att en arbetsgrupp där dessa aktörer ingår bildas. Arbetsgruppen kan tillsammans med SJV ansvara för nätverksrollen som rör nyttjandet av växtgenetiska resurser i svenskt lantbruk och i biståndsverksamhet.

Utvärderaren påpekar att samordnarnas hantering av frågor som har sitt ursprung i samarbetsproblem skulle underlättas om samtliga engagerade var placerade i gemensamma lokaler. SJV måste bli tydligare i sin ledningsroll. Inventeringsprojektet har följt den strategi som utarbetats men det är viktigt att arbeta för att inventeringen avslutas 2010. Friluftsmuseer och botaniska trädgårdar bör göras införstådda med att verksamheten inom POM är beroende av insatser från dem.

Slutsatser:

Jordbruksverket tar till sig av kritiken och ska bli mer tydliga i sin roll i de fall då det är möjligt men påpekar att det är viktigt att programrådet känner sig delaktiga i hanteringen av de frågor som behandlas.

Alla är överens om att man måste arbeta för att inventeringen ska vara avslutad 2010. Dock är det givet att visst material kan insamlas även efter 2010 om det bedöms som bevarandevärt.

I en kommande uppdatering av programmet kommer alla aktörer att själva få definiera sin roll för att på ett tydligt sätt klargöra denna för sig själva och andra. På detta sätt kan man visa på vad var och en kan bidra med till programmet och vad programmet kan erbjuda aktörerna. Detta skulle kunna stimulera ett ökat engagemang.

Engagemang är viktigt och eftersom deltagandet i nätverket POM är frivilligt har alla ansvaret att se om sin egen roll och driva de frågor som är viktiga för aktören.

Programrådet diskuterade bildandet en arbetsgrupp med ansvar för delar som berör forskning, utbildning och växtförädling. Att frågorna rörande nyttjandet av de genetiska resurserna hittills haft en undanskymd roll beror till stor del på den fas programmet varit och till viss del fortfarande är i. När inventeringen är avklarad och material börjar finnas tillgängligt kommer nyttjandet att komma mer i fokus. Det är viktigt att frågorna ligger kvar inom POM och en arbetsgrupp skulle kunna bidra till att frågor rörande förädling och nyttjande lyfts.

Vi är i en situation där svensk växtförädling är radikalt förändrad och det är omöjligt att förutsäga hur framtiden kommer att se ut. Från Sida är man road över utvecklingen och menar att POM och den kunskap som finns i Sverige om lantbrukets produktion av sorter är oerhört viktig i deras arbete.

Programrådet ställde sig inte bakom utvärderarens förslag om en särskild arbetsgrupp. Istället rekommenderades att samordnarna bjuder in möjliga intressenter till ett seminarium för att få igång en diskussion om vilka behov som finns, kommer att finnas och vad som kan göras. Utifrån detta kan sedan behovet av en arbetsgrupp avgöras.

Uppdatering av programmet

Samordnarna har sammanställt en rapport som beskriver hur POM har utvecklats från starten år 2000 fram till idag (bilaga 2). I rapporten ingår en behovsanalys samt ges förslag på hur delar av programmet behöver uppdateras för att programmet ska kunna utvecklas och drivas framåt.

För att de mål som är satta för POM och de strategier som arbetet följer ska finnas samlade och lättillgängliga anser Jordbruksverket att det vore lämpligt att ta fram en ny rapport som redogör för programmets organisation, syfte, mål och status samt innehåller de föreslagna uppdateringarna. Rapporten ska innehålla tidsatta delmål och beskriva de åtgärder som krävs för att målen ska kunna nås.

Det är viktigt att det framgår hur organisationen i den Nationella genbanken ska se ut och att klargöra klonarkivets roll.

Det är viktigt att aktörerna i nätverket är medvetna om att deras verksamhet är en resurs och att den expertis man besitter är viktig för arbetet inom programmet. För att alla aktörers olika roller ska bli tydliga föreslås att alla ges möjlighet att själva bidra med ett avsnitt där aktörens roll och intressen i programmet beskrivs.

Av programrådet fastställda kriterier för vad som är bevarandevärdt ska finnas med i det uppdaterade programmet. Hittills har bara kriterier för insamling tagits fram och dessa behöver troligen utökas något för att kunna gälla även för bevarande. Ett av målen bör vara att det bevarade materialet ska ha en så stor genetisk bredd som möjligt och det ska framgå på ett tydligt sätt på vilka grunder materialet samlats in och bevarats. Kriterier för vad som är bevarandevärdt fastställs på nästa programrådsmöte.

I det uppdaterade programmet kan även områden som hittills inte fått så stort utrymme inom programmet lyftas fram och alla aktörer kommer att få tillfälle att lämna bidrag till och synpunkter på innehållet.

På nästa programrådsmöte ska det finnas ett utkast av rapporten med ett uppdaterat program för odlad mångfald.

Kort presentation av aktiviteter från aktörerna

Sida

Sida ser inte POM som ett forum för diskussion av u-hjälpsinsatser. Däremot ser Sida det arbete som utförs inom POM som ett stort stöd i sitt arbete med växtförädling och genetiska resurser för en hållbar jordbruksproduktion. Det är viktigt att POM som resursbas växer eftersom kompetensen inom området är viktig i biståndsarbetet.

CBM är engagerade i projekt som finansieras av Sida och man har även projekt tillsammans med NGB och SLU. Ett stort genbanksprogram som planerades för

Centralasien stoppades av regeringen vilket är synd eftersom Centralasien är mycket intressant växtgenetiskt sett. Eventuellt kan man istället stödja uppbyggnaden av två genbankscenter i Kirgizistan.

Global Crop Diversity Trust är en fond inom fördraget för växtgenetiska resurser som har fått 50 miljoner kronor från Sida. Fonden ger stöd till ex situ bevarande i genbanker.

Riksantikvarieämbetet

För RAÄ är det kulturreseervaten som är kopplingen till POM. Man har lämnat bidrag gällande vikten av kulturreseervaten till Jordbruksverkets fördjupade utvärdering av miljö kvalitetsmålet Ett rikt odlingslandskap. Ett utvecklingsarbete av kulturreseervaten har pågått sedan en tid tillbaka och inriktning och omfattning ska styras upp. Förutsättningen för att eventuella kulturreseervat kan användas som klonarkiv kommer att vägas in i högre grad eftersom även det antikvariska värdet i olika växter skulle kunna vara kulturreseervatens ansvar.

Man planerar en handbok och kurser om hantering och förvaltning av historiska trädgårdar samt ett etnobiologiskt symposium under 2008.

Nordiska genbanken

Man får en ny organisation vid årsskiftet och kommer att bli Nordiskt Genresurscenter, NordGen. Kansliort kommer att vara Alnarp. Ny direktör blir Jessica Kathle.

Katarina Wedelsbäck Bladh slutar vid årsskiftet. Tre nya personer har anställts varav Lena Ansebo som kommer att ersätta Katarina som NGBs representant i programrådet är en. Lena jobbar med dokumentation och arbetet med att anpassa SESTO till vegetativt förökat material fortsätter.

Hemsidan ska utvecklas med mer och bättre information som regelbundet uppdateras.

Användningen av sMTA startade i oktober och även om det var svårt att få det att fungera i början så börjar det gå bättre nu. En elektronisk version lanseras till våren.

Gröna näringens riksorganisation

GRO är en aktör som direkt kan nyttja det material som samlas in genom POM. Man driver tre fröplantager och har tillsammans med Balsgård utvecklingsprojekt där man arbetar med nya sorter av bland annat blåtry, schersmin och aronia. GRO medfinansierar även Magnus Johnsons klematissamling på Balsgård där man t.ex. förädlar en ampelsort.

Från 2006 använder man namnsättningen enligt SKUD och arbetar nu igenom perenn-namnen med ekonomiskt stöd från SLF.

Friluftsmuseerna

Friluftsmuseerna står för både direkt nyttjande av växtmaterial och spridande av information till allmänheten. Utställningar som t.ex. fruktutställningen får stort intresse från allmänheten. Skörde- och nyponvandringarna ger verksamheten ett

nyttjandeperspektiv. Samlingar är bra dragplåster för museerna men kräver kompetens. Samlingar med en koppling till det lokala kanske behöver byggas upp. Vissa museer jobbar aktivt med sin kulturhistoriska miljö genom att samla in material och bygga miljöer.

Fredriksdal är mellanlager för rosor och ca 150 ros-sorter är planterade. Plantering av ytterligare 300 sorter planeras. Klonarkivet för fruktträd ska förnyas.

Fritidsodlingens riksorganisation

FOR förbereder trädgårdsmässan som går av stapeln i april. Gammalt växtmaterial presenteras gärna.

Nästa möte

Syngenta har aviserat att de är intresserade av att arrangera nästa möte. Därmed kommer, om inget oförutsett inträffar, vårens möte att förläggas till Landskrona. Eftersom Syngenta inte var med på mötet kommer exakt dag för mötet att annonseras senare. Vi föreslår 15:e, 16:e eller 17:e april.

Bilagor:

1. Förslag till nationell genbank för vegetativt förökade växtslag
2. Uppföljning och uppdatering av programmet för odlad mångfald (POM)